

С.У. Такиров, Ж.Ш. Жумагелдин

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: sarzhan68@mail.ru)*

Шетелдегі қазақ әдебиетінің даму барысы

Мақалада бүгінде қазақ сөз өнерінің асыл арнасын құрап отырған шетел қазақ әдебиетінің даму барысы мен зерттелу үрдісі қарастырылды. Атамекеннен тыс жерлерде ғұмыр кешіп жатқан қандастардың әдеби-мәдени жетістіктерінің ерекшеліктері мен көріністеріне сипат берілді. Қазақ әдебиеті игілігіне жұмыс атқарушы қайраткерлердің бірқатар еңбектері басшылыққа алынды. Қытайдағы қазақ әдебиетінің көркемдік-эстетикалық даму бағытын, тақырыптық-идеялық өзегін екішеген ғылыми еңбектер талданды. Соның ішінде мақалада Ақыт Үлімжіұлы, Таңжарық Жолдыұлы сияқты ұлт игілігі үшін ғұмыр кешіп, әдебиетімізде өшпес із қалдырған ақындардың шығармалары талданып, алты томдық «Қылмыс» романын жазған Қытайдағы қазақ әдебиетінің негізін салушылардың бірі — Қажығұмар Шабданұлының шығармашылығы мен өмірінің кейбір тұстары жайлы айтылды. Қазіргі қазақ әдебиетінің көркемдік өркендеуіне айрықша үлес қосып отырған шетелдегі қазақ әдебиетінің өзіндік сипаты екішеленді.

Кілт сөздер: қазақ халқы, қазақ диаспорасы, шетелдегі қазақ әдебиеті, Шыңжаң қазақ әдебиеті, Ақыт Үлімжіұлы, Таңжарық Жолдыұлы, Қажығұмар Шабданұлы.

Тарихи отанынан тыс жерлерде ғұмыр кешіп жатқан ұлт өкілдерінің бір бөлігі ирредента, ал екінші бөлігі диаспора деп аталады. Бұл жағдай қазіргі қазақ ұлтының да басындағы жағдайлардың бірі саналады. Ирредента деп өздерінің ежелгі атамекенінде өз дәстүрлерін сақтап, өмір сүріп отырған біртұтас халықтың бір бөлігін айтады. Алайда, өкінішке қарай, отарлаушы империялардың өзара келісімдерінің салдарынан қазақ халқының ата-бабадан қалған біртұтас жерлері басқа мемлекеттің құрамына өтіп кетті.

Ал халықтың бір елден екінші елге еріктен тыс қоныс аударып, өзге халықпен бірге тұруы диаспора атауымен аталады. Осы орайда халықтың өсу динамикасына қатысты зерттеулер жүргізуші, көші-қон саясатын талдап жасаушылардың бірі, сондай-ақ шет елдегі қазақтардың атамекенге оралуын алғаш ұйымдастырушылардың бірі болып табылатын, әрі Қазақстанда демография туралы білімнің негізін қалаушы, қоғам қайраткері, профессор Мақаш Байғалиұлы Тәгімовтің аталған терминдер сияқты бірқатар атаулардың ел арасында қолданысқа еніп кетуіне зор еңбегі сіңгендігін атап кеткен жөн. Бүгінгі таңда еуразиялық кеңістікте орын алып жатқан күрделі үрдістердің әлемнің тағдыры үшін үлкен маңызы бар.

Әрбір халықтың өмір сүру салтындағы өзгешеліктер жалпы дүниежүзілік тарихтың даму үрдісін, ішкі тұтастығын, жалпы жүйесін бұзбайды. Қайта тереңдеп қараған сайын, ол ерекшеліктер жалпы тарихи санамызды гүлдендіре түсері анық. Міне, қазақ диаспорасы мәселесіне деген қызығушылық осы қырларды айқындай түсуге бағыттайды [1; 4]. Қазақтардың екі мемлекетке бөлініп қоныстануы 1864 жылғы «Қытай-Ресей батыс солтүстік шекараны өлшеп айыру тоқтамынан» басталған. Бұл мәселе тарихтан белгілі Шәуешек келісімі деген атқа ие. Аталған келісім — патшалық Ресей мен Қытайдың Цинь империясы арасында 1864 жылдың 7 қазанында Шәуешек қаласында қол қойылған мемлекеттік шекара келісімі. Ол «Қытай-Ресей солтүстік-батыс шекараны белгілеу келісімі» деп те аталады. Келісім он тараудан тұрады. Онда шекара сызығын белгілеудің қағидалары белгіленген. Онда: «Шекара сызығы тау шоқылары, үлкен өзендер және қазіргі Қытайдың тұрақты қарауылдарын жағалай тартылады» деп көрсетілген. Шекара сызығы қазақ жері арқылы өтетіндіктен, онда отырған қазақтар жөнінде келісімнің бесінші тарауында «Қазір шекараны ақылдасып белгіледік. Екі ел мәңгі тату болады. Осыдан кейін екі мемлекет осы белгіленген шекара маңындағы өңірлерде отырған малшыларға таласпау үшін, осы келісім құжаттар бір-біріне тапсырған (күшіне енген) күннен бастап, олар бұрыннан бері қай жерде мал бағын отырған болса, сол жерлерде малдарын бағып отыра берулері керек.

Олар сол ежелгі қоныстарда орнығып отырып, шаруашылықтарымен шұғылдана берулері үшін жер қай мемлекетке бөлінсе, онда отырған адамдар жерімен қоса сол мемлекеттің басқаруында болады», — деп жазылған. Осы келісім негізінде қытай-ресей мемлекеттік шекара сызығының арғы бетінде қалған қазақтар Қытай азаматы болды да, бергі жағындағылар Ресей құрамындағы қазақтар

болып саналды. Екі жақтық келісім бойынша Ертіс өзенінен көлденеңдегі Памирге дейін тартылған бұл шекара сызығы қазақ жері мен елін алғаш рет екіге бөлді. Содан бастап Ресей империясы мен Қытай империясының шекараны бөлісу келісіміне байланысты ерте дәуірлерден іргесі бөлінбей, ауылы аралас, қойы қоралас болып келген қазақ халқы екіге жарылып, Қытайдағы қазақ диаспорасы мен Ресейдегі қазақ диаспорасы қалыптасты [2; 3].

XX ғасырдың басында болған көптеген тарихи төңкерістер мен оқиғалардың салдарынан қазақтардың біраз бөлігі туып өскен атамекендерінен ауып кетті. Әсіресе империялық министр Столыпиннің Қазақстандағы аграрлық реформасы, 1914 жылғы Бірінші дүниежүзілік соғыстың басталуынан туындаған 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысы, 1917 жылғы Ақпан төңкерісі мен Қазан төңкерістері, 1918–1920 жылдардағы азамат соғысы, 1921 жылғы ашаршылық пен қазақ ұлтының басына өте қатты ауыртпашылық әкелген 1931 жылғы ашаршылық, атап айтқанда, ұлтқа қарсы жүргізілген геноцид осы оқиғалардың қатарында жатады. Қазақ ұлтынан Екінші дүниежүзілік соғысқа қатысқандардың тұтқынға түскендері отанына оралмай катып қойғандары шет елдердегі қазақ диаспорасы өкілдерінің қатарын толықтырған.

XX ғасырдың алпысыншы-тоқсаныншы жылдарындағы Батыс Еуропа, Америка сияқты елдерге еңбек көші-қонның жасалуы, кеңестік жүйе жойылғаннан кейінгі өтпелі кезеңде Қазақстан экономикасында орын алған уақытша тұрақсыздық, діни себептер, патшалық және кеңестік билік кезеңдерінде мұсылмандардың қасиетті жерлері санататын Мекке мен Мәдинаға діндарлардың қажылық сапармен баруының қиындауы, дінге сенушілердің қыспаққа алынуы сияқты жағдайлар белең алып, халықтың өз жерінде өз елімен тыныш өмір сүруіне мүмкіндік болмады. Осы уақытта да қазақтардың көбісі жер аударуға, шет елге көшіп, тұрақ табуға мәжбүр болған. Ата жұрттан кетіп, сыртқа кете бастаған қазақ ұлтының көші «ақтабан шұбырынды» кезіндегі жаугершіліктен, шапқыншылық салдарынан да басталған.

Ал 1723 жылы солтүстік-шығыстан шұғыл жасаған жоңғарлардан шегінген көшпенді халықтың оңтүстік-батысқа қарай ауып, қазіргі Орта Азия жеріне тереңдей енуден басқа амалы қалмаған. Шапқыншылықтан қатты күйзелген қазақтың шашырап не бірігіп кеткен ру-тайпалары Ташкент маңында жасанды құрамалар түрінде қайта құрылып, сол аймақтарда қалып қойған. Олар бүгінде қазақ-өзбек арасында қалған ирредент-маргиналдар саналды. Тамды аймағында, Мырзашөлде, Шыршық бойында қазақтар ертеден тұрып келген. Қазақ даласының одан әрі кең жайылуына таршылдық тікелей әсер еткенін тарихтан білеміз. Алдымен, Еділ мен Жайықтың жағасынан, кейін Есіл мен Тобылдың бойынан және Ертіс өңірінен зорлықпен қуылған көшпенді қазақ тайпалары солтүстік-батыстан оңтүстік-шығысқа қарай үдере көшкен. Отаршылдық тудырған тауқыметті кезең шамамен алғанда 1650 жылдан 1916 жылға дейін жалғасып келді. Азамат соғысы жылдары қазақ жұртының Қытай мен Монғолияға қарай көшуі кең өріс алды. Себебі бұл кез саясаттан хабары жоқ момын халық шетке қарай ақ гвардияшылар келгенде бір ығысып, қызыл әскерлер келгенде тағы да жөңкілген кезең болған. Ұлт-азаттық көтеріліс пен азамат соғысы жылдарында атамекеннен екі жүз мың адам жер ауып кеткен. Ал кеңестік дәуірдегі әкімшіл-әміршілдіктен туған асыра сілтеу жылдары (1930–1934) екі миллионға таяу қазақтар шет елге үдере көшкен екен. Ирандағы қазақтар қазіргі Маңғыстаудан ауып келсе, Монғолиядағы қазақтардың соңғы көші Сібірге барып паналағандар. Қазақстанның солтүстігінде қызылтабан болған қазақ жұрты екінші рет бас сауғалап Қытайға бет алған. Қызыл қырғыннан қашқан қазақтардың ұрпақтары Қарақалпақстан, Түркіменстан, Өзбекстан, Тәжікстанға, Иран мен Ауғанстанды паналаған [3; 674–679].

Қазақтың еріксіз туған жерден тыс жерлерге қоныс аударуы XIX–XX ғасырлар аралығында да жиі орын алған. Ол кезде қазақ даласын Ресейдің еуропалық бөлігінен қоныс аударып келген шаруалар арқылы жаппай отарлау жүріп жатқаны тарихтан белгілі жайт. Қазақтардың ең жақсы, құнарлы да шұрайлы жерлерін күшпен тартып алу жайы осы тұста орын алған. Міне, мұндай жағдайда қазақтардың өздерінің ежелден мекен еткен, дәстүрлі көшіп-қонып жүрген жерлерін тастап, сусыз, құнарсыз жерлерге қоныс аударудан өзге амалы қалмаған. Көптеген ұлт-азаттық көтерілістердің салдарынан аяусыз басып-жаншылған қазақтар басқа мемлекеттердің аумағына көшіп кетуге мәжбүр болған. Мәселен, 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілістен соң 300 мыңға тарта қазақ Қазақстан аумағын тастап Қытайға көшіп кеткен [3; 670, 671]. Бүгінде Қытайда қазақ ирредентасы, яғни өзінің тарихи аумағында қоныстанып, тіршілік жасап жатқан этникалық қазақтар да, тұрады. Қытайда барлығы 56 ұлт өмір сүретіні белгілі болса, солардың ішіндегі ең көбін біздің шетелдегі отандастарымыз құрауда екен. Қазақстан Республикасы егемендігін алғаннан кейін, қазақ диаспорасына байланысты мақсат-мүдделер де айқындала түсті. Оның дәлелі дүниежүзі қазақтары Құрылтайының 1992 жылдың

29 қыркүйегінде Алматы қаласында Абай атындағы Академиялық опера және балет театрында тұңғыш бас қосу жасағаны болмақ. Бұл Құрылтайға Түркия, Германия, Франция, Швеция, Норвегия, Монғолия, Ресей, Қырғызстан, Түркіменстан, Өзбекстан және басқа елдерден, барлығы 33 елден, сондай-ақ Қазақстан облыстарынан келген өкілдер — 800-ден астам адам қатысқан. Осылайша, Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы тәуелсіз еліміздің жаңа тарихындағы сара жолын 1992 жылы бастаған [4; 21].

Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы айқын мақсаттарға сай жұмыстар атқарып жатқан бүгінгі күні қазақ диаспорасының, Қазақстан Республикасы мен біздің отандастарымыз мекендейтін елдердің өзара қатынастары мен байланыс мәселелері мемлекетаралық деңгейде қаралып, алдыңғы мәселелердің бірі саналып отыр. Бүгінде қазақ диаспорасы біздің мемлекетіміздің қазақтар тұратын елдермен сыртқы саясатының маңызды бір бөлігіне айналып отыр. 1999 жылы елімізде «Халықтың көші-қоны туралы заң» қабылданып, шет аймақтардағы қандастарымыздың ата жұртына — тарихи Отанына көшіп келу үрдісін реттеу ісі қолға алынды. Қазақтардың Дүниежүзілік қауымдастығы елімізге шет жұрттағы қандастардың мәдени мұраларын жинақтау бағытында да белсенді жұмыс атқарып келеді.

Рухани қазынамыздың бір көзі — әдебиет. Ал, шет елдегі отандастарымызда бұл қазынаның мол екендігі де аян. Сондықтан қазақстандықтарды шетелдегі отандас жазушылар мен ақындардың, ғалымдардың таңдаулы шығармаларымен таныстыруды Дүниежүзі қазақтары қауымдастығының жанынан құрылған «Атажұрт» баспа орталығы өз мойнына алған.

XXI ғасырға аяқ басқаннан 2005 жылға дейінгі аралықта «Шетелдегі қазақтар, Қауымдастық кітапханасы» сериясымен 350 баспа табақ көлемінде 20-ға жуық кітапты жарыққа шығарды. Ол кітаптардың авторлары арасында шетелдегі қазақ диаспорасының қадірменді ақсақалдары Дәлелхан Жаналтайдың «Қилы заман — қиын күндер», көрнекті дін қайраткері Халифа Алтайдың «Алтайдан ауған ел» атты ғұмырнамалық естеліктері. Қытайда тұратын белгілі ғалым, ұстаз, тарихшы, жазушы Сұлтан Жанболатовтың «Елжау Күнби», Батырхан Құсбегиннің «Зуқа батыр» романдары, монғолиялық тарихшы-ғалым Зардыхан Қиянатұлының «Монғолиядағы қазақтар», Жақсылық Сәмитұлының «Қытайдағы қазақтар» кітаптары, қытайлық үлкен ғалым, бүкіл саналы ғұмырын қазақ тарихын зерттеуге жұмсаған Су Бихайдың «Қазақ мәдениетінің тарихы» атты еңбегі айрықша атап көрсетуге тұрарлық кітаптар [4; 31].

«Халық талап-тілегіне орай кітап бастыру, газет, журнал шығару бұл өңірлерде тәп-тәуір жолға қойылған. «Шетелдегі қазақ әдебиеті — қазақ деген ұлы халықтың, қазақ әдебиеті аталатын әлем таныған өрелі әдебиеттің сырттағы бұлақтары», — дейді Құлбек Ергөбек ағамыз «Арыстар мен ағыстар» еңбегінде [5; 291–297].

Сондай-ақ азаматтық адалдығымен, елінің сүйікті ұлы болып мәңгі есте қалатын тұлға, алты томдық «Қылмыс» романын жазған Қажығұмар Шабданұлының ғұмыры әркімге де үлгі. «Туған жерім — Аягөздің топырағы бұйырса, елге жетсем...», — деп өмірінің соңына дейін армандап кеткен, өмірінің соңғы тұстарында Қытайдың Шыңжаң автономиялы ауданына қарасты Шәуешек қаласында үйқамақта болған ақын, драматург, жазушы Қажығұмар Шабданұлының бар өмірі аңдуда, қатаң бақылауда болса, ғұмырының қырық жылдан астам уақыты Қытайдың тар қапас түрмесінде өткен. Алаш Азаттық туын көтергенге дейінгі бодандықта өткен рухы биік ұлттың бар өмірі қай жағынан алса да «қылмыс» саналған. Отарлаушы халық қазақты бұратана атандырып, бүтіндей құрту мақсаты үшін қаншама аяусыз іс-әрекеттерге барған. Тіпті, қазақтың жер бетінде жүруінің өзі ол кездері «қылмыс» саналған. Демек, Қажығұмар Шабданұлының әйгілі «Қылмыс» романы — қанқұйлы XX ғасырдағы тұтас ұлттың аянышты тағдырының көрінісі саналмақ.

Тағы да айта кетерлік жайт, Қытайдағы қазақы өнердің отын өшірмей, жандандырып отырған қандастарымыз мүмкіндігінше тарихи отанға қарай жыл санап бағыт алып келетіндігі жөнінде. «Елге ел қосылса — құт» дегендей қазақ диаспорасы өкілдерінің XX ғасырдың 90-жылдарының басында атамекенге ағылған ұлы көшінің нәтижесінде Отанымызда қандастарымыздың үлес салмағы сан жағынан әжептеуір артты. Шетелдегі қандастарымыз арасында осылай сең бұзып, атажұртқа бет бұру көші басталғанымен, әлемдегі күллі қазақ келіп жеткен жоқ», — дейді Қ. Шамақайұлы [6; 5].

Шет елдерде өмір сүріп жатқан қандастарымыз жайында сөз қозғағанда талқыға салынатын тағы бір өзекті мәселе — олардың төл әдеби-мәдени мұраларымызды сақтап отыруы жөнінде болмақ. Осы тұста қазақ әдебиеті әлем бойынша қазақ ұлты қоныстанған барлық елде өз өркенін жайып, тамыр тарқан айтқан жөн болар. Әсіресе екі миллионға жуық қандастарымыз қоныстанған қытай еліндегі қазақ сөз өнері өз жетістіктерімен өзгешеленеді, әрі қазақ әдеби мұраларының құнды да

құнарлы қазынасын сақтаған алаш әдеби орта саналады. Қытай топырағында туылған жазушылардың ішінен шығармасы тұңғыш басылым көргені — Ақыт Үлімжіұлы. Әйгілі ақын Ақыт Үлімжіұлының 1891 жылы Қазан баспасынан жеке кітап болып шыққан алғашқы кітабы «Жиһаншаны» Қытайдағы қазақ қаламгерлерінің тұңғыш кітабы деп есептесек, жазба әдебиетіміздің тарихы 123 жылды құрайды. Ақынның «Жиһаншахтан» басқа төрт кітабы толықтай 1919 жылдан бұрын қазан баспасынан шыққан. Ақыт Үлімжіұлының халықты оқу-ағартуға, ғылым, білім үйренуге үндеген шығармалары өте көп. Әсіресе адалдыққа үндеген өлеңдері сонау 30–40-жылдары халықты оятып, мәдениетке жетелеуде елеулі қызмет атқарған. Ал, Таңжарық Жолдыұлы, Асқар Татанайұлы, Дубек Шалғынбаев, Нығмет Мыңжанұлы сынды қаламгерлердің алды 1930-жылдардан бастап шығармалар жариялап, қазақ қоғамына ақын-жазушы ретінде танылған. Шыңжандағы қазақ жазба әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі, көрнекті қаламгер Қажығұмар Шабданұлының «Сол үшін» деген алғашқы өлеңі 1943 жылы «Малшы» газетінде жарияланған. «Біздің үй» поэмасы және басқа да өлеңдері мен дастандары 1950 жылы баспа бетін көрген. Ал 1956 жылы «Бақыт жолында» повесі басылып шыққан. 1978–1986 жылдардың аралығында Қажығұмар Шабданұлының көптеген шығармалары жазылып, жарық көреді. Жазушының «Өгейлер» атты романы 1985 жылы «Тарбағатай» журналында жарияланған. Қажығұмар Шабданұлының дүниеден қайтқанда отандық баспасөздерде көптеп мақалалар жария болған еді. Солардың бірі «Бодандықтың жасы» атты мақалада Армиябек Сағындықұлы: «Қытай қазақтарының жазба әдебиетін биік белеске көтерген қарымды қаламгер еді. Қажығұмар өмірі, тағдыры бодандықта жүрген құлдықта жүрген, көрінгеннің қол астында езгіге ұшыраған қазақтың типтік образы» дей келе, «Қылмыс» романында аумалы-төкпелі тарихи жағдайлар айшықты суреттелді. Өз бастарынан кешкендерін жаза отырып, қаламгер екі империя арасындағы қазақ тағдырын терең бейнелейді.

Қытайдағы қазақ жазба әдебиетінің алғашқы өкілдерінің бірі Нығмет Мыңжанидың 1942 жылы «Шыңжаң газетінде» жариялаған «Қыз Жібек жөнінде» атты зерттеу мақаласы осы саладағы алғашқы ізденіс саналған. Н.Мыңжанидың 1946 жылы жазған «Қазақ тарихы» («Шанхай» журналында қытай тілінде жарияланған) мақаласы толықтырылып қайта жазылып, 1949 жылы қазақша, ұйғырша, қытайша — үш тілде кітап болып шыққан. Кейіннен жазған «Қазақ халқының ауыз әдебиеті» (1980). «Қазақ тіл-әдебиетінің калыптасу және даму дәуірлері» (1981), «Қазақ қиссасы «Бақтияр» және оның қырық бұтағы» (1982), «Қазақ әдебиетінің қисса-дастан жанры» (1982), «Қорқыт ата» кітабы және қазақтың Қорқыт жыры жайында» (1984), «Қазақтың ел аузындағы екі жүз дастаны» (1986), «Қазақтың мифтік аңыздары» (1996) атты еңбектері әдебиеттану ғылымына қосылған елеулі еңбек саналмақ [6; 23–31]. Тағы да алғашқы шығармалары 1949 жылдары жарияланған Қаусылқан Қозыбайұлы, Рахметолла Әпшеұлы, Құрманәлі Оспанұлы, Мағаз Разданұлы сияқты ақын-жазушылар қатарының да Қытайдағы қазақ әдебиетінің рухани арнасына үлестері тиген, қытай қазақ әдебиетінің өкілдері деуге әбден болады. Аталған ақын-жазушылардың іргелі еңбектері мәдениет төңкерісінен кейін жарық көрді. Әр жазушы өмірдің әр қырынан, әр түрлі жазу тәсілімен жазады. Сол себепті де шығармаларды бір өлшемге салып бағалауға келмейді. Қандай үлгіге, өмірдің қай қырынан жазылған шығарма болса да, оның өзіндік артықшылығы әрі кемшілігі болады. Бірінің кем тұстарын бірі толықтырып жатады. Жазу шеберлігі жетпей жататын, көркемдігі төмен шығарманың да жалпы әдебиетімізге аз болса да қосқан үлесі болады. Шетелдегі қазақ әдебиетінің Қазақстан топырағындағы әдебиеттану ғылымы ретінде зерттелуіне көз жіберсек, «Шыңжаң қазақтарының әдебиеті» төңірегінде еңбектер жазған Тұрсынбек Кәкішұлы, Зұфар Сейітжанов, Мұхтархан Оразбай, Дүкен Мәсімхан, Омарәлі Әділбек, Бекқожа Жылқыбек секілді аз ғана топты көреміз. Мұның өзі аз да болса жоғарыдағы «ақтандақтарды» толтыруға арналған ұлағатты еңбектер саналатыны ақиқат. Әрі әдебиеттану ғылымының дәрежесіне көтерілген мандай тердің таза жемісі [7; 37–44].

Алыс және таяу шетелдегі қазақ арасынан ұлтына білімді, өнегелі ұстаз, ғалым, өнер қайраткері яғни ұлт зиялыларын дайындап, оларға жан-жақты қолдау көрсетуде, сонымен қатар атамекендегі әр түрлі салалар бойынша болып жатқан мәселелерінен үзбей хабардар етіп тұруда Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы және Көші-қон комитеті мұрындық болуда. Қазақтар тығыз орналасқан Қытай, Өзбекстан, Ресей, Түркия, Монғолия тәрізді елдерден халық арасындағы мұражайларындағы қазақтың тарихына, мәдениетіне, әдебиеті мен өнеріне қатысты қазына байлық барша халқымыздың игілігіне қызмет етуі керек. Бүгінгі қазақ халқы — сонау есте жоқ ескі замандарда-ақ тұлпарының тұяғымен дүниені дүр сілкіндірген көне сақтардың, ежелгі ғұндардың, байырғы түріктердің ұрпағы.

Әлемнің әр түрлі мемлекеттерінде ғұмыр кешіп жатқан, өздерінің ұлттық негіздерін ұмытпаған қазақ диаспорасының өкілдері ерекше атап өтуді талап етеді. Тағдыр тәлкегіне ұшырау салдарынан

казак ұлтының бетке ұстар азаматтары мен ұлт жанды ұрпақтары әлемнің қырықтан астам елінің түкпір-түкпірінде шашырап жүр. Ендеше, қандастар тағдырына бей-жай қарамай, зерттеу негізіне алу арқылы, оларды төл сөз өнеріміз бен төл мәдениетімізге жақындата түсеміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Еуразиялық интеграция және казак диаспорасы. — Алматы: Жеті жарғы, 2007. — 216 б.
- 2 Такиров С.У. Казак сөз өнерінің асыл арнасы (Қытайдағы казак әдебиеті жайында) / С.У. Такиров, А.Р. Ақеева // Қазак әдебиеті. — 2011. — № 7 (3223).
- 3 Қазақстан ұлттық энциклопедиясы: 10 т. — 9-т. — Алматы: Қазақ энцикл., 2007.
- 4 Қозыбаев М.Қ. Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін): бес томдық / М.Қ. Қозыбаев. — 4-т. — Алматы: Атамұра, 2010. — 752 б.
- 5 Дүниежүзі қазақтарының қауымдастығы. Аңсаған атажұрт: фотоальбом. — Алматы: Атажұрт, 2005. — 112 б.
- 6 Ерғөбек Қ. Арыстар мен ағыстар / Қ. Ерғөбек. — Астана: Таным, 2003. — 360 б.
- 7 Қазақ диаспорасы: бүгіні мен ертеңі. — Астана: Елорда, 2005. — 352 б.

С.У. Такиров, Ж.Ш. Жумагелдин

Развитие казахской литературы за рубежом

В статье рассмотрен процесс развития и исследования казахской литературы зарубежья как важной составляющей нынешней казахской литературы. Дано описание особенностям и проявлениям литературно-культурных достижений казахов, проживающих в чужих странах. Взят во внимание ряд трудов исследователей, работающих в этом же аспекте. Исследованы научные труды, в которых изучены направления художественно-эстетического развития и тематическо-идеологической основы казахской литературы в Китае. В том числе проанализированы произведения таких поэтов, как Акыт Улимжиулы и Танжарык Жолдыулы, которые оставили неизгладимый след в казахской литературе, рассмотрены некоторые моменты жизни и творчества Кажыгумара Шабданулы, автора шеститомного романа «Кылмыс», основателя казахской литературы в Китае. Отмечено своеобразие казахской литературы зарубежья, которая вносит значительный вклад в художественное развитие нынешней литературы.

Ключевые слова: казахский народ, казахская диаспора, казахская литература в зарубежье, казахская литература в Шынжане, Акыт Улимжиулы, Танжарык Жолдыулы, Кажыгумар Шабданулы.

S.U. Takirov, Zh.Sh. Zhumageldin

Development of Kazakh literature abroad

The article deals with the process of research and development of Kazakh literature abroad, as an important part of modern Kazakh literature. We give a description of the features and manifestations of literary and cultural achievements of Kazakh abroad. Taken under the guidance of a number of works of researchers who work for the benefit of Kazakh literature. Studied scholarly works that examine the direction of artistic and aesthetic development and thematic and ideological foundations of Kazakh literature in China. Including in article analyzed the works of such poets as Akyt Ulimzhiuly, Tanzharyk Zholdyuly who left an indelible mark in Kazakh literature, describes some of the moments of life and creativity Kazhygumara Shabdanuly who wrote a six-volume novel «Kylmys» also founded the Kazakh literature in China. Marked peculiarity of Kazakh literature abroad, which is making its share in the artistic development of the current Kazakh literature.

Keywords: kazakh nation, kazakh diaspora, kazakh literature in abroad, kazakh literature in Shynzhan, Akyt Ulimzhiuly, Tanzharyk Zholdyuly, Kazhygumar Shabdanuly.

References

- 1 Euraziyalyk integratsiya zhane kazak diasporasy (2007). [Eurasian integration and the Kazakh Diaspora], Almaty: Zheti zhargy [in Kazakh].
- 2 Takirov, S.U., & Akeeva, A.R. (2011). Kazak soz onerinin asyl arnasy (Kytaidahy kazak adebieti zhayynda) [Most Sacred direction of the Kazakh literary art (about the Kazakh literature in China)]. *Kazak adebieti — Kazakh literature*, 7 (3223) [in Kazakh].

- 3 Kazak ultyk entsiklopediyasy. (2007). [Kazakh national encyclopedia]. (Vols. 1–10). Almaty: Kazakh encyclopedia [in Kazakh].
- 4 Kozybaev, M.K. (2010). *Kazakstan tarihy (kone zamannan buhinhe deyin) [History of Kazakhstan (from ancient times to the present day)]*. Almaty: Atamura [in Kazakh].
- 5 Duniezhuzi kazaktarynyn kauymdasty. Ansagan atazhurt. Fotoalbum [World Association of Kazakhs. In the rural areas. Photo album] (2005). Almaty: Atamura [in Kazakh].
- 6 Ergobek, K. (2003). *Arystar men ahystar [Streams and representatives]*. Astana: Tanyim [in Kazakh].
- 7 Kazak diasporasy: buhini men erteni [Kazakh Diaspora: today and tomorrow]. (2005). Astana: Elorda [in Kazakh].

Репозиторий КАРГУ